Turkish Studies - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*
Volume 8/9 Summer 2013, p. 495-507, ANKARA-TURKEY

SABAHATTİN EYUBOĞLU'NUN DENEMELERİNE GENEL BİR BAKIŞ*

*Berna AKYÜZ SİZGEN***

ÖZET

Hemen her konuda kaleme alınabilecek deneme, yazarına, kişisel görüşlerini ifade etme açısından oldukça geniş bir olanak sağlar. Bununla birlikte, günlük konuşma diline yaslanması, yazarına dile getirilen düşünceleri kanıtlama zorunluluğu yüklememesi de denemeyi cazip kılan yönlerdendir. Tüm bunlara rağmen, Türk edebiyatında denemenin geçmişi çok eskilere dayanmaz. Bazı yazarlarımızın da ifade ettiği gibi, bu durumda, ülkemizde eleştirel düşünce yaklaşımının geç gelişmiş olmasının da payı olduğu düşünülebilir.

Dünya edebiyatında Montaigne'le birlikte anılan modern deneme, Türk edebiyatında Tanzimat döneminin özel gazetelerinde yer alan musahabelerle görülmeye başlar. Bu geç tanışmaya rağmen, özellikle Cumhuriyet döneminde edebiyatımızın pek çok isminin rağbet gösterdiği bir tür haline gelir. Ancak, Türk edebiyatında görülen denemelerin çoğu, şair, romancı ya da hikâyeci olarak tanınmış isimlere aittir. Edebiyatımızda "deneme yazarı" olarak tanınmış isimlerin sayısı azdır. Bu isimlerden biri de Sabahattin Eyuboğlu'dur.

Deneme alanında edebiyatımızın oldukça üretken isimlerinden biri olan Eyuboğlu, edebiyattan siyasete, resimden mimariye kadar çok farklı konularda denemeler yazmıştır. Onun şiir ve sanatla ilgili denemeleri, ele aldıkları konular açısından, birbirinden farklı kitaplarda da inceleme konusu edilmiştir. Ayrıca, yazarla ilgili olarak düzenlenmiş sempozyumlar da bulunmaktadır.

Çalışmanın Giriş bölümünde denemenin temel nitelikleri tespit edilmiştir. Çalışmanın Gelişme bölümü, Sabahattin Eyuboğlu'nun denemeleri üzerine kuruludur. Bu bölümde yazarın denemeleri konu, işleyiş, dil ve üslup özellikleri gibi açılardan ele alınmıştır. Yazarın edebiyat, kültür, sanat, siyaset gibi alanlarda dikkat çeken düşüncelerine değinilmiştir. Kullandığı konuşma dili ve üslubu örneklendirilmiştir. Yazarla ilgili olumlu ve olumsuz bazı değerlendirmelere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, çalışmanın seyri içinde Eyuboğlu'nun denemeleri ve denemeciliğiyle ilgili olarak daha önce tespit edilen nitelikler üzerinde durulmuş ve yazarın deneme türünün önemli isimlerinden biri olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, deneme, Sabahattin Eyuboğlu

---

*__Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.__

**Yrd. Doç. Dr.,Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: bernasizgen@hotmail.com

A GENERAL OVERVIEW TO THE SABAHATTİN EYUBOĞLU'S ESSAYS

ABSTRACT

Essay which can be written nearly in any subject enables great opportunity to the writer in expressing personal opinions. In addition to this, other aspects which makes essay attractive are that it reposes on colloquial language and does not impose writer any obligation of testifying his thoughts. Despite all, essay does not have a long history in Turkish literature. As some of our writers have stated, in this case, it can be thought to result from the fact that critical thinking approach improved late in our country.

Essay which is referred with the name of Montaigne in world literature begins to be seen with interviews in private newspapers of Tanzimat period in Turkish literature. Despite this late acquaintance, essay becomes a genre many writers of our literature demanded especially in Republic period. However, most of the essays observed within Turkish literature belong to people who are known as poet, novelist or narrator. There is limited number of writers who are known as "essayist" in our literature. One of these writers is Sabahattin Eyuboğlu.

Eyuboğlu, one of the productive writers of out literature in essay genre, wrote essays in various subjects from literature to politics, painting to architecture. His essays about petry and art was used as analysis subject in different books in the sense of issues they discuss. Also, there are symposiums which have been organized about the author.

In the Introduction section of study, basic principles of essay were determined. The development section is based on essays of Sabahatin Eyuboğlu. In this section essays of writer were analyzed in the sense of subject, process, style and mode. Prominent thoughts of writer in the fields of literature, culture, art and politics were mentioned. His colloquial language and style were exemplified. Positive and negative assessments were made about writer. In the conclusion section, qualifications which were determined about essays and essay writing approach of Eyüboğlu within the course of study were elaborated and it was emphasized that the writer is one of the important names of essay genre.

Key Words: Turkish Literature, essay, Sabahattin Eyuboğlu

Giriş

Deneme, Türk Dil Kurumu tarafından, "özgürce seçilen bir konuda gelişen, çokluk orta uzunlukta bir düzyazı biçimi" (Türk Dili 1961, 673) olarak tanımlanır. Bundan daha geniş bir tanım ise şu şekildedir: "Serbest düşüncenin ifade alanı ve nesrin bir türü olarak deneme, yazarın gözlemlediği ya da yaşadığı olay, olgu, durum ve izlediği varlıklarla ya da herhangi bir kavramla ilgili izlenimlerini belli bir plana bağlı kalmayarak, tamamen kendi kişisel görüşüyle serbestçe yazıya döktüğü birkaç sayfayı geçmeyen kısa metinlere denir." (Çetin 2012, 11) Her iki tanımda

da ortak olan temel nitelik, denemenin konu yelpazesinin genişliğidir. Asım Bezirci de, "doğayı, insanı, toplumu ilgilendiren her şey denemenin konusu olabilir." (Varlık 1986, 14) diyerek aynı noktaya dikkat çeker. Bu yelpazenin genişliği, deneme'nin, yazarına sağladığı en önemli özgürlük alanlarından biridir.

Söz konusu genişlik, deneme ile ilgili farklı değerlendirmelere de yol açar. "Deneme piç bir tür. O da Yunan'ın felsefesi gibi her duyguya, her düşünceye, her tereddüde açık. Zamanımızın yazarı mesuliyetten kaçıyor, zamanımızın okuyucusu ciddiyetten. Romancının başarısı daha kolay. Her duyguyu gıcıklamak hakkı. Başarısı daha cihanşümul. Alkışlayıcısı, reklamcısı dünyanın en gizli, fakat en gerçek kuvveti: Kadın! Bir Montaigne'i, bir Bacon'ı, bir Macaulay'i ancak erkekler okur. Tanpınar veya Ataç hanımlarımız için fazla ukala, fazla bilgiç, fazla sıkıcı." (Meriç 1998, 138) diye yazan Cemil Meriç, denemedeki konu genişliğinden söz ettikten sonra, onu daha "erkek okura hitap eden" bir tür olarak görür. Ona göre, yazarının mesuliyetten, okurunun da ciddiyetten kaçtığı roman, kadınlar için daha uygun bir türdür.

Plansız oluşu, kişisel değerlendirmelerden yola çıkışı, kanıtlama amacı taşımaması da, denemenin rağbet gören bir tür oluşunda önemli etmenlerdir. "Şiir ve aklı başında hayat öyküleri bir yana bırakılacak olursa, yazarla en yakın ruh alışverişine giren yazı türü denemedir." (Türk Dili 1961, 673) cümlesiyle vurgulanmak istenen de, denemedeki kişiselliktir. "ona (denemeye) yazarın yaşama açılmış bir penceresi olarak bakmak daha uygun geliyor bana. İnsanın yaşamı kedininkinden farklı çünkü. Her insanın başka bir yaşama tarzı, her insanın bir bakışı var. Deneme bunun sunumu." (Varlık 1986, 14) cümleleri de yine bu kişiselliğin altını çizer.

Kişisel değerlendirmelerden ibaret oluşu bu denli öne çıkarılmış olsa da, denemenin ele aldığı konuya karşı sorumluluğu olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. " Kötü denemeler, kötü doktora tezlerinden daha az konformist değildir. Oysa sorumluluk, sadece otoritelere ve jürilere değil, konuya da saygı göstermektir. Ama kötü bir denemenin eldeki konuyu açmak yerine kişilerin hikâyelerini anlatmasında bu biçimin kendisinin de bir sorumluluğu yok değil." (Adorno 2004, 17) cümlelerinde de bu durum vurgulanır. Deneme yazarının, ele aldığı konuyu açmak yerine kişilerin hikâyelerini anlatmaya kalkışması, denemeyi "kötü" kılan ve yazarının da sorumluluktan kaçtığını düşündürten bir durum olarak değerlendirilir. "Denemeci, bilimsel kesinliklerle kendini bağlı görmeyecek, ama, kesinkes, bir bilimsel donanımı da olacak onun." (Varlık 1982, 14) diye belirten Cemal Süreya da, aynı noktayı vurgular.

Denemeyi, günlük yaşayış içerisinde kullandığımız, ancak anlamları üzerinde fazla düşünmediğimiz bazı kavramlarla ilgili olarak "yeni" ya da "farklı" bir anlamlandırma çabası olarak yorumlayan görüşler de vardır. "(deneme) dilde düşünmeden anılan kavramların üzerinde düşünmek ister... Denemenin kavramları kendine mal ediş yolu, yabancı bir ülkede yaşayan ve o ülkenin dilini, okulda öğrenilen kurallara göre parçalarını birleştirerek kurmak yerine, doğruca konuşmak zorunda kalan birinin durumuna benzetilebilir. Sözlük kullanmadan okuyacaktır bu kişi yazıları. Aynı sözcüğü sürekli değişen bağlamlarda otuz kez gördüğünde, onun anlamlarını sözlükte sıralanmış anlamlara bakarak olduğundan daha iyi kavrayacaktır." (Adorno 2004, 25-26) Bu cümlelerde de, denemedeki bu "yeni" ya da "farklı" anlamlandırmaların kavramları daha doğru biçimde algılamamızı, kavramamızı sağlayacak bir durum olduğu dile getirilir.

Denemenin temel niteliklerinden biri de, kullandığı dil ve üsluptur. "denemeci, kendi kendisiyle konuşur gibi yazar." (Türk Dili 1961, 673) cümlesinde anlatılmak istenen bu özellik konuşma üslubunu ve günlük konuşma dilini ifade eder. "Deneme dilinde çeşitli bilim, felsefe ve sanat dallarına ait terimlere yer vermekten ziyade halk çoğunluğunun ortak günlük konuşma dilinin düşünce diline dönüştürülmesi çabası hakimdir. Denemede bilimsel yazılardaki kuruluk ve şematiklik bulunmaz. Düşünce, şiirsel, akıcı, samimi bir üslupla sunulur." (Çetin 2012, 12) diyen Nurullah Çetin de aynı noktayı vurgular.

Michel de Montaigne'in Essais (Denemeler) adlı eserinde yer alan metinler, bu türün öncüsü olarak değerlendirilir. Onun ardından, Francis Bacon, Nicholas Breton gibi isimler de bu türe ait ilk örnekleri verirler. Batı edebiyatında oldukça hızlı bir gelişme gösteren deneme, Andre Gide, Albert Camus, Gottfried Benn, Paul Valery, Ralph Waldo Emerson, Bertrand Russell gibi farklı ve önemli yazarların rağbet gösterdiği bir tür olur.

"Klasik Türk edebiyatında münşeat mecmualarındaki yazılar ve Kâtip Çelebi (1609-1657) gibi yazarlar bir tarafa bırakılırsa modern anlamda deneme türü, Türk edebiyatında asıl olarak gazete ile birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır." (Çetin 2012, 12) şeklindeki ifadelerden yola çıkılarak Türk edebiyatında denemenin ortaya çıkışı ilk özel gazetelerle başlatılabilir. Tanzimat döneminde ortaya çıkan bu özel gazetelerde "musahabe" başlığıyla yer alan yazılar denemenin Türk edebiyatındaki ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir. "Kıta Avrupasını bir kenara bırakıp, edebiyatımıza dönersek, bizde deneme'yi aramanın boşuna olduğunu göreceğiz, taa ki, Tanzimat sonrasına kadar. Felsefesi olmayan bir toplumun, eleştirel kimliği olmayan bir yapılanmanın, doğaldır ki denemesi de olmayacaktı, uzun bir süre. Nitekim deneme de birçok diğer türlerde olduğu gibi, iki-üç yüzyıl sonra edebiyatımızda boy gösterecekti, yani 'Batıcılığın' peşisıra gelecekti." (Varlık 1986, 11) cümlelerinde ülkemizde eleştirel düşünmenin geç gelişmiş olması denemeyi de geciktiren bir durum olarak değerlendirilir.

Ferit Edgü, bu gecikmeyi "denemenin ülkemizde geç filizlenip, yeni yeni gelişmesine şaşmamak gerek. Bu, ola ki, düzyazı geleneğimizle ilgilidir. Noktalama işaretleri olmadan deneme yazılabilir miydi?" (Varlık 1982, 15) ifadeleriyle düzyazı geleneğimizin şiir geleneğimize göre daha zayıf kalmış ve geç gelişmiş olmasına bağlar. Düzyazı bir metinde noktalama işaretlerinin de önemine dikkat çekerek, bu geç gelişmişlikte, noktalama işaretleriyle Tanzimat döneminde tanışmış olmamızın da payı olabileceğini düşündürtür.

Denemenin asıl gelişiminin Cumhuriyet döneminde gerçekleştiği görülür. "Söyleşi türündeki birkaç örnek sayılmazsa, Türkiye'de denemenin Cumhuriyet'le başladığı söylenebilir." (Varlık 1986, 15) şeklindeki değerlendirmeler, pek çok eleştirmenimiz tarafından paylaşılmaktadır.

Sabahattin Eyuboğlu'nun Denemeleri ve Denemeciliği

Edebiyatımızda görülen denemeler genellikle şair, romancı ya da hikâyeci olarak tanınmış isimlere aittir. "Deneme yazarı" olarak tanınmış isimlerin sayısı fazla değildir.

Sabahattin Eyuboğlu, çevirdiği eserlerle, yaptığı belgesel filmlerle, resim, heykel gibi sanat dalları ile ilgili eleştirileriyle kültür sanat dünyamızın çok yönlü isimlerindendir. Bu çalışmada, edebiyatımızda denemeciliğiyle öne çıkmış Sabahattin Eyuboğlu'nun denemeleri, denemeciliği incelenecektir.Eyuboğlu, çok sayıdaki denemelerinin hepsinde kendi adını kullanmamış, özellikle resim sanatı ile ilgili eleştiri yazısı olarak değerlendirilebilecek gazete yazılarında Cim. Dal. imzasına da yer vermiştir.

Sabahattin Eyuboğlu, yalın, akıcı ve alıntıları, anekdotları, masalları ile yer yer eğlendirici olan denemeleriyle Türk denemeciliğinde önemli bir yer edinmiştir.

Yazarın denemelerini "söz sanatları ile ilgili olanlar" ve "görsel sanatlarla ilgili olanlar" şeklinde iki ana grupta değerlendirmek mümkündür. Denemelerinin, son baskılarının Mavi I-II üst başlığıyla iki ayrı cilt olarak yapılmış olması ve bu citlerden ilkine "Söz Sanatları Üzerine Denemeler ve Eleştiriler" adının eklenmiş olması da, bu gruplandırmayı doğru bir yaklaşım olarak gösterir. Ancak, Mavi I'de deneme ve eleştiri yazılarının yanı sıra söyleşiler ve yazarın, Paris Mektupları adıyla Varlık Dergisi'nde yayımladığı bir mektup dizisi de yer almaktadır.

Yazarın denemeleri genellikle bir buçuk- iki sayfa uzunluğundadır. Ancak, 10,17, sayfalık denemeleri bulunduğu gibi, 6 alt bölüm olarak düzenlemiş olduğu 28 sayfalık denemeleri de vardır.

Sabahattin Eyuboğlu'nun, denemelerinde kullandığı dil incelenecek olursa, onun tam bir tutarlılık içinde olduğu söylenemez. Ancak, bu değerlendirmeyi yaparken, yazarın "dil" meselesi ile ilgili olarak çok farklı politikaların geçerli olduğu dönemlerde yazmış olduğunu da göz önünde tutmak gerekir. Yazar, ilk denemelerinde, sonrakilere oranla, daha ağır bir dil kullanmıştır. "…Verlaine'in boynunu kopardığı ve müfrit sembolistlerin kurşuna dizdikleri şey mânâ idi. aynı cereyanı güzel sanatlarda daha elle tutulur bir şekilde görüyoruz: resim fikirlere ve harcıâleme tekabül yolunu bırakarak boyaların yaratıcı kudretiyle iktifa etmeğe; mimari timsali ve tufeyli tezyinatı atarak mücerretleşmeğe; musiki bile hissî ve zihnî ilhamlara tercümanlıktan vazgeçerek notaları raksa davet eden zati kıymetlerden istifade etmeğe başladı. Kübizm mânâdan tecerrüdün en haşin ifadesi, öz sanatın mevhum hendesiyetler halinde tebellürü oldu." (Eyuboğlu 2000a, 15) gibi satırlar, yazarın bu tutumunu örneklendirir. Ancak, yazar bu çizgisinden zamanla vazgeçer, daha yalın ve konuşma diline yakın bir dil kullanmaya başlar. Yazılarındaki "mutavassıt, şe'niyet, sarahet, mücehhez" gibi sözcükler, yerlerini günümüz Türkçesindeki karşılıklarına bırakırlar. Ayrıca, yazar, naturalizm, egzistansiyalizm gibi sözcükleri orijinal Fransızca yazılışlarıyla kullanır.

Bu çerçevede, yazarın dil devrimine yönelik tutumu ile ilgili olarak öz eleştirisi de şu şekildedir: "Benim de gülmüşlüğüm vardır Atatürk'ün kullandığı birçok terimlere, bay bayana, ilkel tekele, soyut somuta, oturum yatırıma. Bereket pek geç kaldım sayılmaz bu terimlerin ileri, bereketli adımlar olduğunu anlamakta, kendi kullandığım eski terimleri gülünç bulmakta." (Eyuboğlu 2000a, 363) Ancak, öz Türkçecilik hareketinin sakıncalı olabilecek taraflarını da gözden kaçırmayarak "Türkçe değil diye büyük çoğunluğumuzun anasından öğrendiği deyimlere uyduruk karşılıklar aramak yararlı, gerekli bir eylem değildir" (Eyuboğlu 2000a, 366) der ve dile yerleşmiş sözcükleri ayıklama çabalarını desteklemez.

Yazarın "dil" meselesindeki farklı yaklaşımlarından biri de, devrik cümlelerle ilgilidir. Devrik cümleyi halk diline, konuşma diline daha yakın bulan yazar, onun yazı diline de girmesi gerektiğini söyler. Bu düşüncesine gösterilen tepkiler üzerine, asıl derdinin ille de devrik cümle olmadığını, içten nasıl gelirse öyle yazmak gerektiğini belirtir. Ancak, yazarın düz yazı söz konusu olduğunda "içten geldiği gibi"ye tanıdığı bu hoşgörü şiiri kapsamaz.

Eyüboğlu'nun "kazanmıya, başlıyacaktı, dinliyen" örneklerinde olduğu gibi y ünsüzünden önce daraltma yaptığı da görülür. Ancak, özellikle ilk yıllardaki denemelerinde yaptığı bu uygulamadan daha sonra vazgeçer.

Konuşma üslubundan hiç uzaklaşmadığı denemelerinde tartışma, açıklama yöntemlerinin yanı sıra soru-cevap yöntemini de kullandığı görülür. İnceleme yazısı olarak değerlendirilebilecek yazılarında ise, örnek ve alıntılara bolca yer vererek, düşüncelerini destekleme ya da kanıtlama çabasına girer. Konuşma üslubu bazı denemelerde, hitabet üslubuna evrilir. "ey halk ana", "muhterem dinleyicilerim", "ey okuyucu" gibi ifadelere yer verdiği görülür. Bunların yanı sıra, Orhan Veli ile ilgili bir denemesini de mektup üslubunda kaleme almıştır. D Grubunun Sergisinden Çıkarken başlıklı denemesini de konuşma çizgileriyle de belirginleştirilmiş bir biçimde karşılıklı konuşma şeklinde düzenlemiştir.

Yazarın dil ve üslup özellikleriyle ilgili olarak olumsuz değerlendirmeler de görülür. "Sabahattin Eyuboğlu'nun denemelerini sevmem ben: Sohbetçidir, senlibenlidir biraz, derinliksiz bulurum onları. Montaigne'den öğrenmiş gibidir, oysa bana kalırsa, çevirdiği kadar anlamıştır onu: Yarım. Ama etkili olmuştur: Dili ne yazık ki hafifletmiş, üslubu genel geçerliğe ulaştırabilecek ölçüde kişidışı bir yanı olan bir sözdiziminin benimsenmesine gözle görülür katkısı olmuştur."

(Gösteri 1986, 23) diye yazan Enis Batur, yazarın kullandığı konuşma üslubunu "senlibenli" bulur. "çoktandır Bay Sabahattin Eyuboğlu'nun yazılarını okumuyordum, arkadaşlarından Türkçe sözlere özendiğini işitmiştim. Bu mu onun Türkçeye özenmesi? "beyaz" yerine "ak", "siyah" yerine "kara" bile diyemiyor." (Ataç 2000, 45) şeklindeki ifadeleriyle, yazarın kullandığı dili eleştirenlerden biri de Nurullah Ataç'tır. Söz konusu eleştiri, Eyuboğlu'nun pek çok sanat eserinin tezatlıklara dayandığını ifade etmesinden sonra, bu duruma örnek olarak Madam Bovary romanını göstermesine dayanır. Eyuboğlu, romanı değerlendirirken Charles Bovary'yi "siyah"; Emma Bovary'yi ise "beyaz" olarak niteler. Ataç'ın da belirttiği gibi, böylesi bir tespitte "beyaz, siyah" sözcükleri yerine "ak, kara" sözcüklerinin seçilmiş olması daha uygun olacaktır.

Bazı denemelerinde yer verdiği epigrafları kendi düşüncesini destekler mahiyette olduğu için, bazılarını da tartışmaya açmak için kullanır. Samimiyet Meselesi adlı yazısında, Fuzuli'nin aldanma ki şair sözü yalandır dizesinden yola çıkarak, şairin yazdığı gibi hissetmek zorunda olmadığını, ondan bunun beklenmemesi gerektiğini söyler. Bir başka denemesinde epigraf olarak halka ta'n eylemek nemiz / bilcümle vebal bizdedir dizelerine yer veren yazar, halkla ilgili hoşnutsuzluklar söz konusu olduğunda suçlanabilecek kesimin aydınlar olduğunu söyler.

Yazar, denemelerinde "demin kukla dedim de hatırıma geldi" (Eyuboğlu 2000a, 182) gibi konuşma diline ait ifadelerin yanında, "kendi kendimizle gelin güveyi olmak, kulakları çınlasın, el alem can pazarında" gibi günlük dile ait deyimlere de yer verir.

"Hem istesek de dönemeyiz artık eski zamanlara, kara günler içinde doğmuş ak türkülere: geçmiş ola, kanlı şanlı günlerimiz çoktan tarihe karıştı ağlaya güle." (Eyuboğlu 2000a, 346) satırlarında olduğu gibi seci örneklerine de yer verdiği görülür. İlyada ve Anadolu adlı denemesini, Anadolu'ya şiirsel bir dille övgüler düzdüğü satırlarla bitirir. Yazarın denemelerinde yer yer görülen şiirsellik bununla sınırlı değildir. "divan edebiyatını ruhun böyle bir zifaf odasına, çiçekleri kendi içinde açılan bir meyvaya benzetebiliriz" (Eyuboğlu 2000a, 115) derken şiirsel güzellikte bir benzetme yapan yazar, Yahya Kemal'in gazellerindeki dil için "Süleymaniye Camii kadar ve Süleymaniye Camii gibi Türk'tür"(Eyuboğlu 2000a, 81) diye yazarak, aynı durumun bir başka örneğini de vermiş olur.

Denemelerinde yer yer anekdotlara, kısa masallara da yer veren yazar, böylelikle hem yazının tekdüzeliğe düşmesini önler, okurun ilgisini canlı tutar, hem de savunacağı düşünceyi çarpıcı biçimde dile getirmiş olur. Mahmut Makal'ın Bizim Köy adlı eserinin köye yönelik acımasız eleştiriler barındırdığını söyleyenlere karşı yazdığı yazıda Baudelaire ile ilgili bir anekdota yer vererek, merhamet edebiyatı yapmaktansa, düşkünlere vurulan uyandırıcı kırbaçların daha yararlı olduğunu anlatmış olur. Fuzuli'nin İçmek ister bülbülün kanın meğer bir renk ile / Gül budağının mizacına gire kurtara su beytinde bir masal saklı olduğunu söyler. Ardından, kırmızı gül açmak istediği için, şeytanın da yönlendirmesiyle, bülbülün kanına girmeye niyetlenen gül budağının ve bülbülü kurtarmak için kendini kırmızıya bulayan suyun masalını anlatarak, Divan şiirindeki sıkıştırılmış anlatımı örneklendirir.

Yazarın, denemelerinde yer yer karşıtlık içeren ifadeler de yer alır. "hem çok çabuk, hem çok yavaş dönüyor dünyamız" (Eyuboğlu 2002, 123) derken iki zıt durumu bir arada vererek paradoks yaratmış olur.

Sınırlı sayıda da olsa, bazı denemelerde özetlemeye başvuran yazar, tüm yazı boyunca anlattıklarını birkaç cümleye sığdırmaya çalışır. "uzun sözün kısası" gibi sözlü anlatı geleneğimizde var olan kalıplardan yararlanır.

Mavi I üst başlığıyla yayınlanan Söz Sanatları Üzerine Denemeler ve Eleştiriler'de pek çok farlı konuya değinmiş olan yazar, oldukça kapsamlı sayılabilecek incelemeler de yapmıştır. Bu

açıdan Türk Halk Bilmeceleri, Yeni Türk Sanatkârı yahut Frenk'ten Türk'e Dönüş, Şiirin Yapısı adlı yazıları öne çıkar.

Bilmecelerde hayrete düşme, yaşama sevinci, his tazeliği gibi duyguların yoğun olduğunu tespit eden yazar, bu açıdan onları Rimbaud sonrası Fransız şiirine benzetir. "Bilmecelerde kainatı küçük ilahlarla dolduran, cansız şeylere can veren iptidai ruh bütün tazeliğiyle yaşamaktadır. Fakat dinî mahiyetlerini tamamen kaybetmiş olan bu küçük ilahlar insana çok yakın munis mahluklardır. En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün dünyevi varlıklar tıpkı insan gibi yaşar, güler, ağlar ve severler" (Eyüboğlu 2000a, 70) diyerek bilmecelerimizden ilginç örnekler verir: Ol nedir ki cismi var parmak gibi/ geydiği ak gonca zambak gibi/ koyunca başına altın külahı/ durmaz akar gözyaşı ırmak gibi.

Yeni Türk Sanatkârı yahut Frenk'ten Türk'e Dönüş adlı yazısında ise yazının adından başlayarak Yahya Kemal'i hatırlatan bir durum söz konusudur. Hatta, yazar, bu yazıdaki düşüncelerinin en başarılı uygulayıcısı olarak onun adını anar. "Frenk dünya görüşü ile Türk kıymetlerini anlatış" formülünü sunan yazar, "yeniden doğmak, eski varlığımızla alakayı kesmek değil, ona yeni hayat aşılamaktır. Sanatta bizim eski varlığımız, Tanzimat'tan evvelki dünyamızdır. (halk sanatı, divan sanatı ve mistik sanat). Bu dünyaya yüz çevirenler Frenkte kalmış olanlardır. Onlara uğurlar olsun! Fakat Frenk dünyasına yüz çevirip Tanzimat'tan evvelki dünyada yaşayanlar da bizim eski varlığımızda kalmışlardır. Onlara da uğurlar olsun!" (Eyuboğlu 2000a, 77) diyerek Yahya Kemal'in "mektepten memlekete dönüş" formülünü hatırlatmış olur.

Eyuboğlu'nun denemelerinde ele aldığı konulara bakılacak olursa, kitaplarına verilen isimlerle de uyumlu olarak, söz sanatları ve görsel sanatlarla ilgili olanlar şeklinde iki ana grup tespit edilebilir. Bu gruplandırmayı daha ayrıntılı biçimde ele alacak olursak, söz sanatları ile ilgili olan denemelerinde şiirin ağırlık kazandığı görülür.

Bununla birlikte, yazarın güncel çizgiden kopmamaya çalıştığını görmek mümkündür. Nurullah Ataç , Ceyhun Atuf Kansu gibi isimleri değerlendirdiği yazıların yanı sıra Yahya Kemal'in "mektepten memlekete dönüş" çağrısını hatırlatan Frenkten Türk'e Dönüş adlı denemesi ya da Cemal Süreya'nın Folklor Şiire Düşman adlı yazısı nedeniyle yaşanan edebî polemiklerin yoğun olduğu dönemde şairin, halk şiirinden nasıl ve ne ölçüde yararlanabileceğini anlattığı yazıları bu durumu örneklendirir. Onun, güncel olandan kopmayışı yalnızca sanat, edebiyat alanlarıyla sınırlı değildir. Siyasi gündemden de hiç kopmamış olan yazar, 27 Mayıs darbesi, İnönü'nün politik tutumu, Köy Enstitüleri gibi meseleleri de ele almaktan kaçınmaz.

Şiiri ayrı bir sanat dalı olarak ele alan Sabahattin Eyuboğlu, "insan kendiliğinden, durup dururken, nerden geldiği bilinmez bir nefesle kemancı, terzi, filozof… olamazken ne diye şair olabilsin?" (Eyuboğlu 2000a, 263) diye sorarak şiirin yalnızca ilhamdan ya da şiirsel duyuştan ibaret olmadığını söyler. "Nerde şiir varsa orda bir yapı, bir mimarlık işi de var" diyerek şairden şiir işçiliği beklediğini ifade eder. Ona göre, şairde istidat, seziş ve bilgi bir arada bulunmalıdır.

Yazılarında sık sık Divan edebiyatına da değinen yazar, Divan şiirini eski Fransız şiiriyle karşılaştırır. Türk şiirinin klasikleri olarak gördüğü bu şiirleri daha üstün bulan yazar, Divan şiirinde idealist bir dünya görüşünün yankılarını bulur. Ancak, Divan şiiri ile ilgili tüm değerlendirmeleri olumlu değildir. "divan edebiyatında Türk ruhu o kadar realiteden uzaklaşmış, o kadar maddeden tecerrüt etmiştir ki yeryüzünde bir vücudun kalıbında olduğu bile unutulmuştur." (Eyuboğlu 2000a, 115) diyen yazar, Neşati'nin Ettik o kadar ref'i taayyün ki Neşati / Ayine-i pür-tab-ı mücellada nihanız beytini, kendi düşüncelerinin şiire yansıması olarak görür. Ancak, bu beyitin tasavvuf bilgisi ışığında değerlendirilmesi gerektiği yazar tarafından dikkate alınmamış ve bu nedenle değerlendirmeleri eksik kalmıştır.

Yazarın şiirle ilgili düşünceleri çok daha genel boyutlara ulaşır. Türk şiirinde bulduğu bazı özelliklerin İslam şiirini de kapsadığını düşünür ve bu düşünceden yola çıkarak Garp şiiriyle Şark-İslam şiirini karşılaştırır. Garp şiirinin "geliştirme" ve Türk (Şark) şiirininse "değiştire değiştire hep aynı şeyi söyleme" esasına dayandığını söyler. [1]

…Halvetlerde meşgul olam dayim açılan gül olam / Dost bağrında bülbül olam ötem hey dost diyi diyi / Şol beş on arşun bezi kefen ideler eğnüme / Dökem şol dünya donların giyem hep dost diyi diyi … Yazar, Yunus Emre'ye ait bu dizeleri şöyle değerlendirir. "… şiirin kuruluşu bir tek düşüncenin, yalan dünyadan geçip gerçeğine kavuşma düşüncesinin, değiştirilerek tekrarlanmasına dayanıyor….Her iki cümlede bir başlayıp bitiyor şairin demek istediği. Parçalar birbirini tamamlayarak, geliştirerek değil, tesbih gibi eklenerek kuruyorlar bütünü. Daha az da olsalar yapı değişmiyor, daha çok da…. Bir tek gerçeğin, bir tek güzelin zikredilmesini andırır en tipik İslam yapıları." Yunus Emre'nin dizelerinde bulduğu bu değiştirmeci anlayışa karşılık, Du Bellay'ın şu dizelerinde geliştirmeci anlayışın izlerini bulur. Bir gün bile ömrümüz madem / Şu felekte; yıllar çevrilir gider / Neylesen geri gelmez geçen günler, / Ne varsa yaşayan yok olur madem; / Ne beklersin gönül kafes içinde? / Nesine bağlısın kara dünyanın? / Hazır kanat da var sırtında senin / Uçup gitsene aydınlık ülkelere / Orda cümlenin dilediği nimet / Orda ne rahatlık dilerse insan / Sevgi orda, zevklerin zevki orda / Orda gönül, üst katında göklerin / Bulacaksın gerçeğini, hasını / Bu dünyada taptığın güzelliğin. "Du Bellay'ın şiiri düşünceden aldığı bir şeklin tekrarlanması, değiştirilmesiyle değil, şiir boyunca geliştirilmesi, bir çıkıştan bir sonuca, bilinenden bilinmeyene doğru gitmesiyle kuruluyor." (Eyuboğlu 2000a, 266) diyen yazar, tespit ettiği bu durumun yalnızca bu iki örnekle sınırlı olmayıp Garp ve Şark (İslam) şiirini kapsadığını dile getirir.

Yazar, 1950'li yıllarda yazmış olduğu bir denemede, son 30 yılın şiirinde çok önemli üç değer kazanıldığını söyler. Bunlardan ilki, "Türk şiirinin Türkçe olmasıdır." İkincisi, "yaşanan gerçeğin şiire rahatça girmiş olmasıdır." Üçüncü değer olarak da, Türk şiir yapısının Batılı şiir gibi olmaya yönelmesini gösterir. Ancak, burada belirtilmesi gereken nokta, yazarın tüm bu olumlu değerlendirmelerinin Garip şiiriyle ilgili olduğudur. Sabahattin Eyüboğlu'nun edebî isimleri değerlendirirken nesnel olmaktan uzak düşebildiği görülür. Yazar, Garip şiiri ve özellikle de Orhan Veli ile ilgili daima olumlu değerlendirmelerde bulunmuş, hatta Orhan Veli'yi eleştirenleri "karakuş" diye adlandırarak, onları alaya alan bir yazı da yazmıştır.Onun, "asrımızda rağbet gören serbest düzenle başıboş, dizginsiz bir şiire gidildiğini sananlar aldanmış ve hâlâ da aldanmaktadırlar. Serbest düzen, ölçü ve kafiyenin ardından gitme mazeretini ortadan kaldırmakla şairi daha içten, daha şahsi bir disiplin bulmaya zorluyor, ona daha büyük bir şekil ve öz sorumluluğu yüklüyordu" (Eyuboğlu 2000a, 260) sözleriyle serbest nazma yönelik eleştirilere karşı çıkmasında da Garip şiirine yönelik olumlu tutumunun izlerini görmek mümkündür.

Sabahattin Eyuboğlu'nun tüm sanatçılara, şairlere önerdiği yol halk sanatına yönelme, kaynağını oradan almadır. Yeni Türk şairlerinin halk şairleriyle buluşması gerektiğini söyleyen yazar, "yalnız, bu buluşmayı ne kadar verimli de olsa, bir dönüş haline getirmek, halk şairinin, Veysel de olsa, ardından gitmek, vaktiyle halktan ayrılmamız, Yunus'tan uzaklaşmamız kadar yanlış bir yoldur… Yeni şairden beklenen türkü değildir elbet" (Eyuboğlu 2000a, 344) diyerek halk şiirinden beslenmeyi, ancak, onu taklit etmemeyi öğütler.

Eyuboğlu, şiir ve sanatın yanı sıra, şairler ve sanatçılar üzerinde de durur. Ancak, bu tür denemelerinde nesnel bir çizgide kaldığını söylenek güçtür. Onun, edebî isimlerle ilgili nesnellikten uzak tavrı, Necip Fazıl, Orhan Seyfi, Falih Rıfkı gibi isimleri edebî açıdan değerlendirmeksizin, "iktidar yardakçısı" olarak nitelemesinde de karşımıza çıkar.

[1] Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız: Kılıç Fikret (2004). Sabahattin Eyüboğlu ve Türk Şiiri, Ankara: Akçağ Yayınları

Yazarın denemelerinin bir kısmı, sonraki baskılarda Mavi ve Kara üst başlığıyla yayınlanır. Bu isim, aynı zamanda denemelerden birinin de ismidir. "Maviyle sanat, karayla para demek istiyorum" diye yazan Eyuboğlu, para kaygısının sanat üretimini olumsuz etkilediğini anlatmak için renkleri birer metafor olarak kullanır, kara rengin diğer tüm renkleri bozacağını, kirleteceğini söyler.

Siyah-Beyaz adlı bir denemesinde tiyatrodan sinemaya, romana kadar pek çok sanat dalının iki temel karşıtlık arasındaki çatışmaya dayandığını ifade eden yazar, Faust, Antigone, Don Kişot, Madam Bovary, Karagöz- Hacivat gibi önemli ve unutulmaz eserleri bu çatışmanın örnekleri olarak değerlendirir. (Eyuboğlu 2000b, 137)

Mavi ve Kara'da yer alan denemeler Görsel Sanatlar Üzerine Denemeler ve Eleştiriler alt başlığıyla yayınlanır. Ancak, görsel sanatların yanısıra halk-aydın kopukluğu, "aydın" kavramı, güncel siyasi olaylar, Köy Enstitüleri ve Anadolu milliyetçiliği gibi konular da ele alınmıştır.

Sabahattin Eyuboğlu'nun üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri de, halk kavramı ve halkın hor görülmesidir. Bu duruma şiddetle karşı çıkan yazar, halk kültürüne ait unsurları büyük bir sevgiyle sahiplenir. "Eyuboğlu, elinde bir fotoğraf makinesi sokak sokak dolaşır, duvarlarda çocuk çizimlerini kovalar, resimlerini çeker, Bit Pazarları'nı kaçırmaz, halkın yarattığı her türlü sanat balirtisine aynı merak, coşkun ilgi, neşeli sevgiyle eğilirdi." (Eyuboğlu 2000b, 9) diyen Azra Erhat da, onun halka, halk kültürüne, sanatına yönelik sevgisinin altını çizer. Eyuboğlu, halk oyunlarımızın güzelliğinden dem vururken, "bizim toprakların oyunları. Hemen hiçbiri İran'dan, Turan'dan gelme değil. Bu kadar değişik olmaları Anadolu'nun bir medeniyetler beşiği ve Anadolu halkının Amerika halkı kadar katışık, kaynaşık olmasından" (Eyuboğlu 2002, 67) diyerek Anadolu'yu tüm geçmişiyle sahiplenen tavrını bir kez daha sergilemiş olur. Ancak, yazarın Anadolu ile Amerika halkları arasında bulduğu benzerliğin zorlama olduğu su götürmez bir gerçektir. Onun halk kültürünü böylesine önemsemesi, yukarıdaki paragrafta da ifade edilen düşünceleriyle birleştiğinde, siyasi düşüncesini de ortaya koymuş olur. "Halk, ümmet ve millet kavramlarından daha ileri bir kavramdır." şeklindeki ifadesi de bu açıdan yorumlanmalıdır. "bizim halkımız gerici değil, geri kalmıştır sadece." diye yazar ve köylüyü dışlayan halkçılığa karşı çıkar. Özellikle de sosyalist kesimin halkı hor görmesini çok daha yanlış bulur. "çocuklar için yapılan edebiyat gibi, halk için yapılan edebiyat da kısır, bodur, zavallıdır... Gerçek sanatçı, çocuğa da, halka da yapabileceği en güzel şeyi sunar."(Eyuboğlu 2002, 34) diyen yazar, "halkın seviyesine uygun edebiyat" anlayışına karşı çıkar. "Dante gibi Yunus da şiirini yalnız halk anlasın diye, halk diliyle söylemiş değildir. Onun için en güzel söyleyiş böyle söyleyişti." diyerek Dante'yi, Yunus Emre'yi bu konuda örnek göstermiş olur. Çağın en ileri düşüncelerini halkın diliyle anlatmak gerektiğini söyler, halkın anlayamayacağı sanat yapmaya çalışmayı züppelik olarak yorumlar ve böylece, sanatçının seçkinci bir tavır takınmasını eleştirir. "Opera, sonat, senfoni, dram, roman Batı'nın halktan yana giderek yarattığı biçim ve çığırlardır" cümlesiyle "seçkinci" olmakla nitelenen sanat ürünlerinin de halk kültüründen, sanatından kaynaklanarak oluştuğunu anlatmaya çalışır. Yazar, benzer tutumu Türk ressamlarına da önerir. "Sabahattin Eyüboğlu'na göre ressamlarımız Anadolu kilimini, çinisini yaşatmak ve eserlerini zenginleştirmek için kendi zevk ve anlayışlarına göre bu alanlara yönelmelidirler." (Koşar 2013, 59)

"Aydın" kavramını da irdeleyen yazar, ondan istenegelen değerleri şöyle sıralar: "kendini bilmek, dünyayı bilmek, bilmediğini bilir görünmemek, bildiğini mertçe, cömertçe yaymak, bir de, bilhassa bizim için, bu memleketin her yerinde, her zaman, her aydın kişiyi bir ömür boyu doyuracak iş, bilgi ve sevinç kaynağı bulunduğuna inanmak." (Eyuboğlu 2002, 93) Yazarın "aydın" tanımında yer alan ilk dört unsur tartışmasız kabul edilecek unsurlardır; ancak, aydın'ın daima umut ya da inanç içerisinde olması gerektiği şeklindeki düşüncesi oldukça tartışmaya açık bir düşüncedir.

Güncel siyasi olaylar hakkındaki düşüncelerini ifade etmekten çekinmeyen yazar, bunlarda tam bir tutarlılık göstermez. 27 Mayıs darbesini oldukça olumlu ifadelerle destekler, hatta, "Atatürk'ün sanki mezarından çıkıp yaptığı 27 Mayıs" (Eyuboğlu 2002, 50) ifadesiyle bu desteği en üst noktaya taşır. 1961 Anayasasını savunur, bu anayasayla birlikte yaşanan iktidar değişikliğinden hoşnut olunmasa bile farklı yollara yönelmemeyi, anayasadan şaşmamayı öğütler.

Yazarın, güncel siyasetle ilgili düşünceleri arasında öne çıkan bir başka madde İnönü'nün politikalarıyla ilgilidir. Cumhuriyet Halk Partisi ile İnönü'yü çoğu zaman ayırır. Atatürk devrimlerinden sapma olarak gördüğü uygulamaların çoğunu İnönü'ye değil de CHP'ye bağlar.

Yazarın sıklıkla ele aldığı konulardan biri de Köy Enstitüleridir. Ezberci eğitim sistemine karşı çıkan yazar, pratiğe dönük bir iş eğitimi arzuladığını belirtir. Köy Enstitüleri'nin bu iş için biçilmiş kaftan olduğunu, ancak, onları kapatarak bu fırsatın kaçırıldığını dile getirir. Montaigne'in ezber bilmek, bilmek değildir sözüne de, kendi düşüncesini destekleyen bir söz olarak yer verir. Köy Enstitüleri'nde sözde değil; iş'te, sahici yurtseverlik bulunduğunu vurgular. Enstitüleri, "üretme hazzı" nedeniyle de önemseyen yazar, kendi yaşamından yola çıkarak çocukluğundan beri çeşitli biçimlerde ürettiğini anlatır. Okullardaki klasik eğitimin bireyi bu hazdan yoksun bıraktığını söyler. Hayatlarını emekleriyle kazanmamış çocukların mutsuz olduğunu belirtir ve örnek olarak da Tevfik Fikret'in oğlunu gösterir. "bağımsız ve mutlu bir Türkiye isteyenler kendi çocuklarıyla birlikte bütün Türk çocuklarının erkenden, en az yedi yaşından üretici, yediğini hak ettirici bir eğitim görmesini istemelidirler." (Eyuboğlu 2002, 227) diyen yazar, bu düşünceleriyle birlikte "çocuk işçiler" gibi sömürüye çok açık bir duruma kapı aralamış olduğunun farkında değildir. Ayrıca, yazar Köy Enstitüleri'nde verilebileceğini düşündüğü iş ahlakını da oldukça önemser. Hatta, "tanrıların çoktan bize bırakıp gittikleri bir dünyada yaşıyoruz. Din ahlakının yerine iş ahlakından başka ne koyabiliriz?" diye sorar. Ancak, burada da yazarın gerçekçi bir değerlendirme içinde olduğunu söylemek güçtür.

Anadolu'yu Türklük, İslamiyet öncesi değerleriyle bir bütün olarak kabul edip öyle benimseyen yazar, anavatanı Ziya Gökalp gibi uzakta değil, Anadolu'da aramak gerektiğini belirtir. "Türk ırkı" kavramına karşı çıkar ve Anadolu'da yaşamış tüm toplumları, kavimleri ata sayar. "Akdeniz uygarlığı"ndan söz eder ve bizi de bu uygarlığın parçası olarak görür. Bu düşüncelerini desteklemek için kültürel kanıtlar gösterir. Antik Yunan kültürüyle, tragedyalarla kültürel benzerlikleri saptamaya çalışır. Kendisini "Türkiyeli" olarak tanımlar. Yazarla ilgili olarak yapılan, "İslam öncesi Anadolu medeniyetlerine, Yunan antikitesine özel bir önem verdi." (Çetin 2012, 54) şeklindeki değerlendirmeler de bu duruma dikkat çeker. "Yeni Türkiye din ve ırk kavramları üstüne değil, yurt ve dil kavramları üstüne kurulmuştur." diyen yazar, İlyada'yı kendi yurdumuzun efsanesi sayar. İlyada'da Homeros'un Anadolu'nun dört bir yanından Hektor'un yanında savaşmak için gelenleri anlattığı kısmı alıntılar. Kendisi 12 yaşındayken, Kütahya'da Kurtuluş Savaşı için Anadolu'nun farklı yerlerinden gelmiş Mehmetçiklerin görüntüsünün ona bu satırları anımsattığını söyler. Ardından, Anadolu'ya seslenir ve "kendi oğlun Homeros'un yabancıların senden iyi bildikleri, hatta bazen sana karşı kullandıkları Homeros'un sesini dinleyecek yerde, bilerek bilmeyerek seni uyutmaya, seni yalellilerle avutmaya çalışan Zeki Müren'leri dinliyorsun." (Eyuboğlu 2002, 193) diye yazarak Homeros'un sesini Türk sanat müziği olarak adlandırılmış bir müzik türünden daha "bize ait" bulur. Bu noktada, daima övgüyle söz ettiği ve Türk tarihini 1071 tarihiyle başlatarak "turan" kavramına itibar etmeyen Yahya Kemal'le yakınlaşmış görünse de, "din" unsurunu görmezden gelişi ve Anadolu'yu tüm geçmişiyle sahiplenmesiyle ondan ayrılır. Bu doğrultuda, Mustafa Kemal'in Hitit'i, Yunan'ı Türk'e bağlamak istediğini söyleyerek bu çabayı destekler; hatta, "ne çıkar bu uğurda bazı zorlama kanıtlar ortaya atıldıysa?" diye sorarak bilimsel yaklaşımla uyuşmayan bir tavır sergilemiş olur.

Edebiyatımızın hümanist isimlerinden biri olarak görülen yazar, "sevgi"yi yüceltir. Yunus Emre'nin aşk gelicek cümle eksikler biter sözüyle başladığı denemesinde aşksız, sevgisiz hiçbir güzelliğin olmayacağını söyler. "Bu sözün gücü ve değeri yanında, Viyana kapılarında şakırdayan kılıçlar bir hışırtı kalır." (Eyuboğlu 2002, 76) diyerek edebiyatın, sanatın siyasetten, hatta savaştan daha etkili olduğunu vurgular. Sanatı en bereketli sevgi kaynaklarından biri olarak değerlendirir ve bu nedenle büyük devrimlerin sanatsız edemediğini söyler. Okullarda matematik, yabancı dil gibi derslerdeki başarısızlığı da buna bağlar, bu dersleri sevdiremediğimiz için öğrencilerin başarısız olduğunu belirtir. Ancak, "İsa gibi düşmanımızı da sevmekten yana değilim" diyerek sevgisine sınır çizmiş olur.

Batı- Doğu karşılaştırmasını sık sık yapan yazar, Batı'nın üstünlüğünü savunur: "Avrupa dünyamızın gençliği, yeniden doğuşu, yarına açılan penceresidir…İnsanlığın değer olarak nesi varsa bugün için ancak Avrupa kafasıyla faydalı olabileceğine inanıyorum." (Eyuboğlu 2002, 129) şeklinde ifade ettiği düşünceleriyle nesnellikten uzak bir değerlendirmede bulunur. Ancak, bu değerlendirmede, medeniyet kavramının Batı'ya ait bir kavram olarak ele alınmış olmasının da payı vardır. Yazar, Batı ile özdeş olarak algılanan medeniyetin manevi değerleri yıprattığı eleştirilerine karşı çıkmak arzusundadır.

Bireylerin ilerici- gerici gibi etiketlemelere maruz kalmalarının sıklıkla görüldüğü dönemlerde yazmış olan Sabahattin Eyuboğlu, bu tür etiketlemelere karşı çıkar. Şinasi , Namık Kemal , Tevfik Fikret , Mehmed Akif , Necip Fazıl gibi isimleri örnek vererek, bunlarda hem ilerici hem gerici taraflar olduğunu söyler. "ilerici, gerici gerçeklerini görüntülerin biraz daha derinliklerinde aramamız gerekiyor. İnsanlardan çok davranışları yargılayıp ilerici gerici saymak daha az yanıltır bizi." (Eyuboğlu 2002, 88) diyerek bu konuda bireyleri genel olarak değerlendirmek yerine eylemlerini tekil biçimde değerlendirmeyi öğütler.

Eyuboğlu'nun, denemelerinde ele aldığı konulardan biri de, herhangi bir düşünceye, inanca körü körüne bağlanmanın yanlışlığıdır. "kendi aklını kullanmayan insan, kitapların en güzeline de inansa, özgür düşünemiyor" (Eyuboğlu 2002, 29) diyerek kitabî dinlere yönelttiği eleştiriyi, "kimi çağdaşlarımız, değerli bir bilgini ahir zaman peygamberi diye alır, geçmiş gelecek bütün sorunların çözümünü onda bulur ve onunla yetinmeyen herkesi türlü suçlarla damgalar, gereğince Ortaçağdakine benzer cezalara çarptırırlar." (Eyuboğlu 2002, 71) sözleriyle, modern düşünce sistemlerine, ideolojilere körü körüne bağlanmaya da yöneltmiş olur.

Mimari ile ilgili bir denemesinde eski ve yeni konut tiplerini kıyaslayan yazar, otrul kelimesiyle ifade ettiği yeni konutları, apartmanları "şahsiyetsiz" bulur. "Apartmanın katları iki Ford otomobili kadar birbirine benzemektedir. Birinci katın kiracısı bir akşam şaşırarak ikinci kata girse, yatağına girinceye kadar yanlışlığın farkında olmayabilir." (Eyuboğlu 2000b, 56) diyen yazar, eski evlerin sahiplerinden, içlerinde yaşayanlardan derin izler taşıdığını ve yuva telakkisine çok daha uygun olduğunu düşünür. Yazının devamında "yuva idealini gütmek mülkün esiri olmaktı" diyen yazar, apartman dairelerinin bireyi bu esaretten sıyrılmaya alıştırdığını dile getirir.

Sabahattin Eyuboğlu denemelerinde oldukça farklı konuları ele almıştır. Bu denemelerden bir kısmında bir eleştirmen yaklaşımı sergilemiştir. Hatta, yazar bu yaklaşımını yalnızca edebiyatla sınırlandırmamış ve resim, heykel, mimari, sinema gibi farklı sanat dallarıyla da ilgilenmiştir. Yazarın tüm bu alanlardaki değerlendirmeleri de oldukça geniş bilgi birikiminin izlerini taşır.

Sonuç

"Bilimsel bir şey üretmek ya da sanatsal bir şey yaratmak yerine, çocuksuluğun esinini yansıtır onun çabası, hiç sıkılmadan, başkalarının çoktan yapmış olduğu şeylere tutulur." (Adorno 2004, 14) şeklindeki ifadelerle hem konu yelpazesinin genişliği, hem de bilim ve sanat arasında bir yerlerde olduğu anlatılan deneme, Türk edebiyatında geçmişi eskilere dayanan bir tür değildir.

Tanzimat döneminde çıkmaya başlayan özel gazetelerle birlikte başladığını ifade edebileceğimiz modern deneme, edebiyatımızda genellikle eleştiri yazısının paralelinde ilerlemiştir. Ancak, bu genellemeye rağmen edebiyatçılarımızın rağbet gösterdiği bir tür olduğu da yadsınamaz.

Bazı araştırmacılarımızın da vurguladığı gibi, toplumumuzda ya da en azından kültür sanat dünyamızda eleştirel düşünme alışkanlığının edinilmesi için oldukça katkı sağlayabilecek denemeye gösterilen bu rağbet, edebiyatımız adına oldukça sevindiricidir. Ülkemizdeki deneme yazarlarının ele aldıkları konulara bakılacak olursa, çoğunun, denemenin böylesi bir işlevi yerine getirebilecek bir tür olduğunun bilincinde oldukları görülür. Bu incelememizde konu edindiğimiz Sabahattin Eyuboğlu da bu yazarlarımız arasındadır.

Sabahattin Eyuboğlu, edebiyatımızın çok yönlü isimlerinden ve renkli simalarından biridir. Çok sayıdaki denemelerinde oldukça geniş bir konu yelpazesi görülür. Başlangıçta daha ağır bir dille kaleme aldığı denemelerde zamanla konuşma diline yönelir. Denemelerinde sıcak, samimi bir üslup dikkati çeker. Konuşma dilinin zenginliklerinden biri olarak gördüğü ve yazı diline de girmesini istediği devrik cümlelerin başarılı örneklerini verir. Açıklama, tartışma gibi tekniklerle oluşturduğu denemeleri genellikle bir buçuk iki sayfa uzunluğundadır.

Halk kültürünü oldukça önemseyen ve denemelerinde bu kültüre ait motiflerden yararlanmaktan kaçınmayan yazar, Anadolu ve Türk tarihiyle ilgili farklı düşünceleriyle de dikkat çeker.

Yazarın denemeci kişiliği yer yer edebiyat eleştirmenliğine dönüşür. Kuşkusuz, bu durumda, bizde edebiyat eleştirisi alanında nicelik ve nitelik olarak yeterli ürün olmamasının da payı vardır. Eyuboğlu'nun denemelerinde ve özellikle de eleştirilerinde daima nesnel bir çizgide kaldığı söylenemez. Ancak, bu noktada, yazarın ülkemizdeki kültürel, sanatsal, ekonomik, siyasi gelişmeleri yakından takip eden, hatta tüm bu alanların daha iyiye doğru gitmesi için kendince çaba gösteren bir isim olduğunu hatırda tutmak gerekir.

KAYNAKÇA

İncelenen Eserler

EYUBOĞLU Sabahattin (2000a).**Mavi I,** İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları

EYUBOĞLU Sabahattin (2000b).**Mavi II**, İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları

EYUBOĞLU Sabahattin, (2002). **Mavi ve Kara**, İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları

Yararlanılan Kaynaklar

Kitaplar

ADORNO T. W. (2004). **Edebiyat Yazıları**, İstanbul: Metis Yayınları

ATAÇ Nurullah (2000). **Dergilerde**, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları

ÇETİN Nurullah (2012). **Nesir Türleri**, Ankara : Akçağ Yayınları

KILIÇ Fikret (2004). **Sabahattin Eyüboğlu ve Türk Şiiri**, Ankara: Akçağ Yayınları

KOŞAR Emel (2013). **Sabahattin Eyüboğlu'nun Denemelerinde Sanata Bakış**, İstanbul : E Yayınları.

MERİÇ Cemil (1998). **Kırk Ambar** , İstanbul : İletişim Yayınları

Makaleler

BATUR Enis (1986). "Deneme", **Gösteri,** S: 67, s. 22-23

BEZİRCİ Asım (1986). "Deneme Deyince", **Varlık**, S: 950, s. 14-15

BİRKİYE Atilla (1986). "Denemeden Denemeye", **Varlık**, S: 950, s. 11

EDGÜ Ferit (1982). "Deneme Üzerine", **Varlık**, S: 898, s. 15-16

ERHAT Azra, (2000). "Sabahattin Eyüboğlu'nun Denemelerinde Görsel Sanatlar", **Mavi II**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları

SERCAN Mustafa, (1986). "Yaşamanın Tadı", **Varlık**, S: 950, s.15

SÜREYA, Cemal, (1982). "Deneme Deyince", **Varlık**, S: 898, s. 14

TÜRK DİLİ, (1961). "Deneme Deyince", S: 118, s. 673-674